

דתישכונע

פרשת בלק, תשע"ז, מספר 1227

הארכאולוגיה של סיפור בלעם בן-בעור

אהרן מאיר

מאחר שחלקי הכתובת נמצאו בשברים קטנים בשכבה של חורבן המבנה, עמלו החוקרים רבות על מנת לשחזר את צורתה המקורית. מקובל על החוקרים שמדובר בשני מקבצים שונים (המכונים קומביניציה 1 ו-2), אך השחזור המדויק של חלקי הכתובת נתון עדיין במחלוקת. יש לציין שכתובות הדיו על גבי הטיח נעשו בדיו שחור ואדום, כאשר האדום שימש ככל הנראה להדגשת אלמנטים שונים בטקסט.

לענייננו, הכתובת מזכירה דמות בשם בלעם ברבער, שהוא ללא ספק גרסה ארמית של השם בלעם בן-בעור המוכר מהמקרא. ממה שניתן להבין מהכתובת, מסופר על נביא, בלעם בן בעור, שנגלתה לו נבואת זעם ובה פורענויות שעומדות להתרחש. בעקבות ההתגלות בלעם צם ובוכה, ומספר על העתיד לבוא לשואלים אותו.

מהכתובת אנחנו למדים דברים שונים על בלעם, שמזכירים לנו היבטים שונים מן המקרא, ולהלן כמה מנושאים אלו:

- בלעם מוגדר כ"אש חזה אלהן" (איש חוזה א-לוהים), מונח המוכר היטב בתנ"ך כתואר לנביא (למשל "גד החוזה" בדבה"א כט:כט).
- א-לוהים מופיע בפני בלעם בלילה ("ויהא אלהו אלהן בלילה"), וכך גם מתואר בסיפור המקראי, למשל: "וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל בְּלָעַם לַיְלָה" (במ' כב:כ).
- ההקשר לאל "שדי" מעניין ביותר: בפרשתנו (כד: טז) מסופר שבלעם "מַחֲזֶה שְׂדֵי יַחְזֶה", ובכתובת הוא גם "אש חזה אלהן" (ראו לעיל), וגם נאמר "ונצבו שדין מועד" (וניצבו לשדים מועד – כנראה צורת רבים של "שדי").
- באופן כללי, היבטים שונים של הנבואות של בלעם בכתובת מזכירים את המסורות הנבואיות במקרא. כלומר, בקרב העמים שסבבו את ישראל בתקופת הבית הראשון, היו מסורות דומות של התגלות ונבואה.
- אך בוודאי הדבר המעניין ביותר זהו עצם המסורת של נביא המנבא באזור עבר הירדן המזרחי בתקופת הבית הראשון. כלומר, כפי שהמסורת על נבואתו של בלעם משתקפת במקרא – אף שהתפיסה המקראית כלפיו אינה חד משמעית, ויש בדמותו היבטים

הסיפור המופלא על בלעם בן-בעור, שמהווה את החלק הארי של פרשתנו (במ' כב-כד), הוא אחד הסיפורים המעניינים והמוכרים ביותר בחמישה חומשי תורה. סיפור זה זוכה להתייחסות בספרים שונים בתנ"ך, ואף נדון רבות בספרות חז"ל. אך יש בסיפור בלעם היבט יוצא דופן, שמבדיל אותו מרוב רובם של הטקסטים המקראיים: קיימים ממצאים ארכאולוגיים, שמהם אנו למדים על אודות אותו בלעם.

מבין מאות ואלפי הדמויות המוזכרות בתנ"ך, רק כחמישים מהן מוזכרות בכתובות בנות תקופת המקרא מארץ ישראל וסביבותיה. רוב רובם של האזכורים הללו הם של מלכים (כמו אחאב וחזקיהו), פקידים (כמו גמריהו בן-שפן), ואף דמויות לא ישראליות (כמו חזאל ומישע). אך למעשה, אין כמעט אף אזכור של דמות מרכזית במחזור סיפורים תנ"כי, ולכן די מפתיע האזכור של דמות יוצאת דופן כמו בלעם בכתובות שנמצאו באתר הארכאולוגי דיר עלא. דיר עלא הוא אתר קדום הממוקם על נחל יבוק בעמק סוכות, בצדו המזרחי של עמק הירדן התיכון, בממלכת ירדן של היום, בערך מול המושב ארגמן. האתר מזוהה על ידי רוב החוקרים כסוכות המקראית (אך יש המזהים אותו עם פנואל).

החל משנות ה-60 של המאה הקודמת נערכו חפירות ארכאולוגיות באתר. בשנת 1967 גילו החופרים, בראשות פרופ' הנק פרנקן מאוניברסיטת לידן בהולנד, שרידים של מבנה מתקופת הברזל ב' (תקופת המלוכה) שנהרס בחורבן. בין מפולות המבנה נמצאו שרידים מקוטעים של כתובת דיו על טיח, שעוטרה במקורה את קירות המבנה. לפי רוב החוקרים, יש לתארך את המבנה ואת חורבנו סביב 800 לפנה"ס, ויש המציעים שהמבנה חרב בעקבות רעש אדמה במחצית הראשונה של המאה ה-8 לפנה"ס – אולי "הרעש" המוזכר בעמוס א:א. מהות המבנה אינה ברורה. יש שהציעו שמדובר במבנה פולחני המוקדש לבלעם, ויש שהציעו שמדובר בבית ספר לסופרים.

* פרופ' אהרן מאיר, המחלקה ללימודי א"י וארכאולוגיה, אוניברסיטת בר-אילן.

- Hoftijzer, J. and van der Kooij, G., *Aramaic Texts from Deir 'Alla* (Leiden: Brill, 1976).
- Hoftijzer, J. and van der Kooij, G., ed., *The Balaam Text from Deir 'Alla Re-evaluated: Proceedings of the International Symposium Held at Leiden, 21–24 August 1989*, (Leiden: Brill, 1991).

נספח: להלן תרגום עברי של מקבץ הכתובות הראשון (על פי: משה ויינפלד, עולם התנ"ך: במדבר, עמ' 138):

1. ספר בלעם בן בעור, איש חוזה א-לוהים הוא, ויבואו אליו האלים בלילה...
2. ... ויאמרו לבלעם בן בעור כה יפעל בלע באחרית...
3. ויקם בלעם בבוקר... יבכה
4. ויעל עמו אליו [ויאמרו] לבלעם בן בעור למה תצום [ולמה] תבכה?
5. ויאמר להם שבו ואגיד לכם... ולכו ראו פעולות א-לוה; נתאחדו
6. וניצבו שדים במועד ואמרו לש[גר]... תפרי וסגרי שמים, שם חושך ולא
- 7-8. נוגה... סיס, עגור... נשר וקול רחם יענה... לחץ וצרה... אנפה, דרור, נשרים
9. יונה וציפור. במקום אשר רחלים יונהגו במטה, שם ארנבים יאכלו.
10. [לא] ישתו יין בגביעים. שמעו מוסר...
11. יקחוך לחכמות, עונות (=מקוננות), רוקחות מור וכוהנות.
12. לנושא איזור... חֶשֶׁב, חֶשֶׁב וְחֶשֶׁב
13. ושמעו חרשים מרחוק
14. וכולם רואים מצוקת שגר ועשתר...

שליליים וחיוביים גם יחד – כך גם מסתבר שהייתה מסורת מקומית בעבר הירדן על נביא או חוזה בשם בלעם.

אפשר להוסיף עוד כמה נקודות מעניינות. החוקרים חלוקים ביניהם על הגדרת שפת הכתובת. יש הטוענים, שמדובר בניב ארמי, אולי בהשפעת השליטה הארמית בעבר הירדן בימי חזאל מלך ארם (המחצית שנייה של המאה התשיעית לפנה"ס). ויש הטוענים, שמדובר בשפה שמית אחרת – אולי "גלעדית" – שדומה לארמית מחד ולעברית מקראית מאידך, אך יש לה מאפיינים ייחודיים משלה.

לבסוף, עוד עניין בשולי הסיפור המקראי – בלעם ואתונו. בימינו אנו, לאתון ולחמור תדמית שלילית, אך לא כך הדבר בעולם הקדום! גם בישראל וגם בתרבויות מסביב, נחשב החמור לבהמת משא יוקרתית, יותר מהסוס, ואף מלכים ומכובדים רכבו עליה (אבשלום מצד אחד והמשיח מצד שני). לכן, כשאנו קוראים את הסיפור על בלעם ואתונו, אל לנו לראות את החמור כבהמה טיפשה ונחותה, אלא כבעלת מעמד.

בסיכומו של דבר, הסיפור המקראי על בלעם בן-בעור מקבל צבע נוסף ומעניין מתוך עיון בממצאים הארכאולוגיים, שנתגלו בחפירות במרחב של ארץ ישראל הקדומה. ממצאים אלו מדגישים את העולם המופלא, המוכר לנו רק באופן חלקי, שבתוכו חיו בני ישראל הקדמונים.

ביבליוגרפיה נבחרת:

- Hackett, Jo Ann, *The Balaam Text from Deir 'Alla*, HSM 31 (Chico, CA: Scholars, 1984).

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il

ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

[הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' יוסף עופר
עורכת לשון: רחל הכהן שיף